

УДК 316.344.42:004

DOI: 10.31652/2412-1142-2021-60-434-439

Sikora Jan

adiunkt w Katedrze Pedagogiki Pracy i Andragogiki – Instytut Pedagogiki w Akademii Pedagogiki

Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

ORCID ID: 0000-0003-3096-6765

jan.sikora@interia.eu

ELITY INTELEKTUALNE W SPOŁECZEŃSTWIE ZDOMINOWANYM PRZEZ TECHNOLOGIE IT

Streszczenie. Przedmiotem rozważań podjętych w niniejszym artykule jest problematyka dotycząca społecznych aspektów funkcjonowania elit w społeczeństwie zdominowanym przez technologie cyfrowe. Kategorią socjologiczną na której skupiono uwagę w podjętych rozważaniach są elity intelektualne i ich znaczenie dla zbiorowości

W artykule dokonano analizy sposobu rozumienia i roli elit intelektualnych w świecie zdominowanym przez technologie IT. Z uwagi na wieloaspektowość omawianego zjawiska zwraca się uwagę na potrzebę interdyscyplinarnego ujęcia podjętej problematyki z uwzględnieniem jej psychologicznych, socjologicznych i pedagogicznych odniesień. Autor analizuje rzeczywiste możliwości (niemożliwości?) działania i wpływania takich elit na społeczeństwa operujące w rzeczywistości sieci, zdominowanej przez treści generowane przez boty, obfitujące w fake newsy oraz zwraca uwagę na rolę właściwej edukacji ukierunkowanej na rozwój krytycznego myślenia i dobór treści. Empiryczną ilustrację zawartych w artykule rozważań stanowią wyniki badań eksploracyjnych uzyskanych z udziałem studentów Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Badania te skoncentrowane były na przykładach zaangażowania elit intelektualnych w kształtowaniu postaw sprzyjających rozwiązywaniu żywotnych problemów współczesnych społeczności ludzkich.

Przeprowadzone rozważania i uzyskane wyniki badań wskazują, że współczesne *elity intelektualne* w ograniczonym stopniu spełniają lokowane w nich oczekiwania, a tradycyjny i utrwalony w powszechnej świadomości obraz elit musi być zweryfikowany w obliczu dokonujących się przemian wynikających z procesów globalizacji i będących ich siłą motoryczną technologii IT.

Słowa kluczowe: elity intelektualne, funkcje społeczne elit, technologie IT, formowanie elit, społeczeństwo zdominowane przez technologie IT.

Wstęp

Termin „*elita*” należy do tego rodzaju pojęć, które mogą być rozumiane zgodnie z intencjami nadawcy komunikatu tylko w kontekście danej wypowiedzi. Pojęcie to bowiem w potocznym przekazie może dotyczyć grupy społecznej w określonej sferze działalności człowieka i w ten sposób identyfikować różne elity, takie jak elity polityczne, ekonomiczne, intelektualne i inne. Oznacza to, że wyróżniając określony rodzaj elit należy wskazać na kryterium takiego wyróżnienia.

Pojęcie „*elita*” najczęściej bywa wykorzystywane do określania osób wyróżniających się dokonaniem w jakiejś dziedzinie. Z uwagi na swoje dokonania osoby te mogą być przedmiotem zainteresowania i w wielu przypadkach mogą stanowić wzorce osobowe ważne dla obserwatorów. Jednocześnie elity w świadomości społecznej stanowią grupę, która organizuje rzeczywistość innych członków zbiorowości w wielu wymiarach egzystencji. Jak zwrócił uwagę w swoich rozważaniach na temat elit E. M e r c i e r, określenie to jest jednocześnie wyrazem nadziei i społecznego zapotrzebowania na jakąś hierarchię i prawowitą władzę, od której można oczekiwać moralnej i fizycznej kompetencji w przewodzeniu zbiorowością ludzką.

Specyficzną kategorią, którą można określać mianem elity są osoby dysponujące wysokim potencjałem i osiągnięciami w obszarze/dziedzinie aktywności intelektualnej, w szczególności skoncentrowanej na działaniach mających wpływ na sposób organizacji i warunków życia zbiorowości ludzkich. Na tym tle i mimo zastrzeżeń dotyczących zasadności używania tego rodzaju konstruktu teoretycznego można przyjąć potoczne rozumienie elity intelektualnej jako zbioru osób

wyróżniających się ponadprzeciętnymi możliwościami w zakresie pozyskiwania i stosowania wiedzy. Posiadane kompetencje mogą wykorzystywać w interesie określonej społeczności. Osoby takie w odbiorze społecznym cieszą się zwykle dużym autorytetem i mogą stanowić atrakcyjne wzory osobowe.

Cel publikacji. Celem rozważań podjętych w niniejszym artykule jest **zwrócenie uwagi na rzeczywiste możliwości osób zaliczanych do elity intelektualnej**. Ma to istotne znaczenie w kontekście zmieniających się uwarunkowań wynikających z upowszechnienia technologii IT. Technologie IT formują bowiem ten rodzaj mediów, który nie tylko może być wykorzystywany jako efektywne narzędzie, ale przede wszystkim jest instrumentem formatującym umysł ludzki.

RAMY TEORETYCZNE I METODY BADAWCZE

Nawiązując do zaprezentowanych wyżej sposobów rozumienia pojęcia elity, należy zwrócić uwagę, że dotychczasowe teoretyczne analizy dotyczące tego fenomenu mają charakter wielowątkowy i nie tworzą koherentnego obrazu tej kategorii pojęciowej. U podstaw tego typu analiz leży metafizyczne przeświadczenie, że każda forma zorganizowania społeczności wyznacza jakiś typ hierarchii obrazujący jej strukturę. Charakterystycznym dla tej struktury zjawiskiem jest ukształtowanie się elit, pełniących różnorodne funkcje w ramach określonej zbiorowości. Wobec zróżnicowanego podejścia do interpretacji mechanizmów tworzenia się i funkcjonowania elit nie dysponujemy spójną teorią tego zjawiska. Wśród różnych założeń i propozycji dotyczących sposobów wyjaśniania tych zjawisk można wyróżnić dwa zasadnicze kierunki analizy:

- teorie przypisujące elitom pełnienie określonych ról społecznych,
- teorie podkreślające konfliktogeny charakter elit.

Na tym tle interesującym zagadnieniem jest określenie konstytutywnych cech elity, określających tę kategorię społeczną. W ramach tego zbioru cech wyróżnia się zdolność wpływania na zachowania i zmianę struktury społecznej, a zatem ich funkcję polityczną, ale także pełnienie roli „wzorów do naśladowania” wynikających z ponadprzeciętnych osiągnięć indywidualnych. Te ostatnie mogą się egemplifikować w różnych obszarach aktywności człowieka i stąd też mówi się często o różnych elitach, niekoniecznie w sensie pozytywnego odbioru społecznego.

Jako szczególny przypadek elit można wskazać elity intelektualne, których dokładne zdefiniowanie napotyka jednak zasadnicze trudności. Chociaż intelektualistom przypisuje się zwykle ponadprzeciętne zdolności umysłowe i osiągnięcia dotyczące pozyskania i wykorzystywania wiedzy, to współcześnie nie mają oni monopolu na prawdę i rację. Przyczynę tego stanu rzeczy można upatrywać w naszych ograniczonych zdolnościach do postrzegania i rejestrowania złożonych zależności i formułowania na ich podstawie wniosków w warunkach specjalizacji, wykładniczego przyrostu wiedzy i informacji oraz ich szybkiej dezaktualizacji. Oznacza to, że nowa wiedza, którą trzeba przyswoić w związku z tymi zjawiskami, stanowi coraz większy udział w zasobach możliwych do przyswojenia przez umysł ludzki. Źródła tego stanu rzeczy upatruje się w niezwyklej rozwoju techniki, w tym przede wszystkim technologii IT.

W tej sytuacji metodą zastosowaną do celów niniejszych rozważań jest niereaktywna metoda desk research oraz metoda sondażu diagnostycznego. Uzasadnieniem dla przyjęcia tych metod jest rozległość i wieloaspektowość podjętych zagadnień. W tych okolicznościach samo wykorzystanie potencjału danych zastanych stanowi wyzwanie dla badacza. Z kolei zastosowanie sondażu diagnostycznego umożliwia zapoznanie się z opiniami respondentów dotyczących badanej problematyki.

REZULTATY BADAŃ

Współcześnie, wszelkie sfery działalności człowieka, w tym procesy poznawcze, zdominowane są przez technologie IT. Kluczowym zagadnieniem w tym kontekście jest wpływ środowiska informatycznego na poznawcze funkcje i możliwości intelektualne człowieka. Radykalna zmiana uwarunkowań w środowisku poznawczym, wyrażająca się w powszechnym stosowaniu technologii

cyfrowych powoduje przeobrażenia w obszarze możliwości poznawczych człowieka, tworząc przy tym specyficzne ograniczenia intelektualne. Źródłem tych przemian są zróżnicowane zasady percypowania kodów symboliczno-abstrakcyjnych charakterystycznych dla technologii cyfrowych i kodów wzrokowo-przestrzennych właściwych dla naturalnego sposobu postrzegania otaczającej człowieka rzeczywistości. Z jednej strony mamy tu do czynienia z możliwościami wynikającymi ze stosowania urządzeń umożliwiających szybką obróbkę danych z drugiej zaś mamy problemy z ustalaniem priorytetów i sposobów, w jaki możemy osiągnąć postawione cele w realnym świecie. Jednocześnie, jak dotąd, wyrafinowane działanie urządzeń cyfrowych stanowi pochodną formalnych kompetencji programisty, a udział użytkownika tych technologii ogranicza się zwykle do wykorzystania standardów zakodowanych w programie. W takim systemie działania użytkownik poddawany jest procesowi standaryzacji typowej dla programów komputerowych i powodujących automatyzowanie naszych czynności.

W tych okolicznościach pojawia się pytanie czy i w jaki sposób tradycyjny obraz elit, w tym elity intelektualnej jest aktualny w społeczeństwie cyfrowym? Elity w tradycyjnym ujęciu traktowane są w potocznym rozumieniu jako warstwy, czy też grupy ludzi dobrze wykształconych i będących nosicielami wielopokoleniowego kapitału kulturowego oraz podzielanego powszechnie systemu wartości.

Odpowiedź na sformułowany wyżej problem wymaga pogłębionej refleksji związanej ze sposobem postrzegania człowieka i jego statusu antropologicznego, a ponadto uchwycenia mechanizmów charakterystycznych dla sieci informacyjnej. We współcześnie prowadzonych analizach zwraca się uwagę na ograniczenia wynikające z redukcyjnego charakteru nauk społecznych, które cechują się heurystycznymi uproszczeniami i w ten sposób nie uwzględniają całej złożoności sposobu funkcjonowania ludzkich zbiorowości. Także sposoby działania w sieci muszą być uwzględnione przy formułowaniu strategii właściwej dla osiągnięcia stawianych celów. Należy przy tym zwrócić uwagę, że z punktu widzenia teorii działania kluczowym zagadnieniem jest potrzeba uwzględnienia w proponowanych schematach wyjaśniających ludzkiej kreatywności, której skutkiem jest brak przewidywalności co do przebiegu przyszłych zdarzeń.

W tych warunkach zasadniczą kwestią jest pytanie o możliwość wykonywania przez elity ich funkcji społecznych. Z perspektywy przebiegu wydarzeń historycznych nie można tu dać odpowiedzi twierdzącej. Historia bowiem naznaczona jest ciągiem wydarzeń, w których szeroko rozumiane elity nie spełniły pokładanych w nich nadziei. Także obecnie elity nie stanowią jednolitej ze względu na kreowane postawy i praktykę działania grupy, a ponadto muszą zmierzyć się z potęgą sieci powiązań informacyjnych i sposobem jej działania.

Z jednej strony dostęp do sieci zapewnia użytkownikom wgląd we wszelkie zasoby wiedzy i informacji, z drugiej zaś elity, w tym elity intelektualne przestały być głównym źródłem tejże wiedzy i utraciły monopol na dominującą narrację. Nie stanowią także podstawowego źródła informacji prezentowanej w sieci. Przykładem osób popularnych w Internecie są *influencerzy*, którzy poprzez swoje wpływy oddziałują na zgromadzoną wokół siebie społeczność i formują światopoglądy. Innym przykładem wykorzystania techniki cyfrowej są tzw. *boty* czyli programy symulujące stany rzeczy i wykonujące pewne czynności w zastępstwie człowieka, efektywnie wpływające na postawy użytkowników sieci. Mogą być wykorzystywane np. w kampaniach wyborczych lub też kształtować opinię społeczną. Jak się szacuje około 40% aktywności w sieci to aktywność generowana przez boty. Aktualnie także większość fałszywych informacji dotyczących pandemii wywołanej covid – 19 jest produktem botów.

W tej sytuacji wydaje się, że tradycyjnie przypisywane elitom intelektualnym funkcje mają współcześnie ograniczone zastosowanie, a sposób formowania takich elit jest problemem otwartym. Rozstrzygnięcie tego problemu wymaga sformułowania na nowo oczekiwań dotyczących przedstawicieli tej kategorii społecznej w warunkach charakterystycznych dla społeczeństwa sieci.

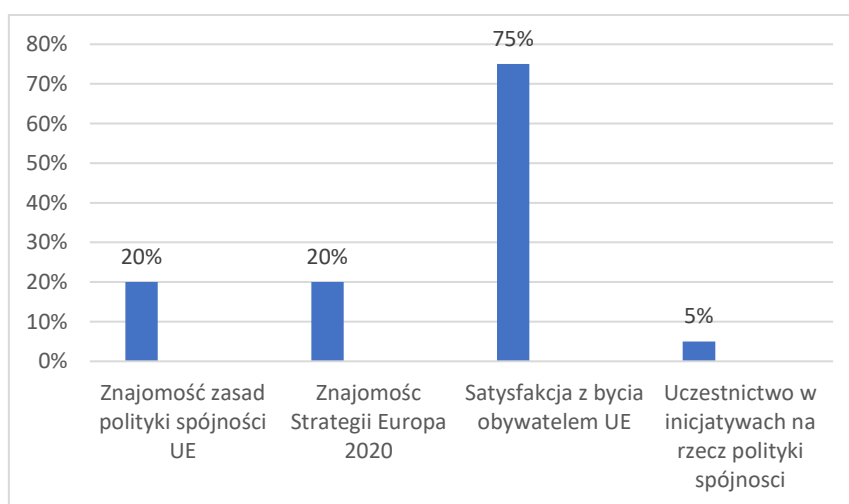
Oczekiwania te w sposób naturalny są pochodną sytuacji, w której przychodzi funkcjonować określonej zbiorowości. Dobrym przykładem takich uwarunkowań jest polityka spójności wdrażana w państwach członkowskich Unii Europejskiej i udział elity intelektualnej w działaniach na rzecz tej

polityki. Motywem przewodnim polityki spójności jest wspieranie działań prowadzących do wyrównania warunków ekonomicznych i społecznych we wszystkich regionach Unii Europejskiej. W celu realizacji tych założeń w Strategii Europa 2020 przyjęto następujące priorytety:

- **wzrost inteligentny** (ang. smart growth), czyli rozwój oparty na wiedzy i innowacjach,
- **wzrost zrównoważony** (ang. sustainable growth), czyli transformacja w kierunku gospodarki konkurencyjnej, niskoemisyjnej i efektywnie korzystającej z zasobów,
- **wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu** (ang. inclusive growth), czyli wspieranie gospodarki z wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Ideowa podstawa tego przedsięwzięcia wyartykułowana jest w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, której zapisy stanowią, że Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności osoby ludzkiej, wolności, równości i solidarności; opiera się na zasadach demokracji i państwa prawnego. Poprzez ustanowienie obywatelstwa Unii oraz stworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości stawia jednostkę w centrum swych działań.

Zaprezentowana wyżej narracja dominuje w UE od kolejnych siedmioletnich perspektyw budżetowych, w których szczególną uwagę przypisuje się edukacji jako ważnemu obszarowi aktywności na rzecz urzeczywistnienia postawionych celów. Na tym tle kwestią do rozstrzygnięcia jest zaangażowanie systemu edukacji na rzecz tej polityki. Interesujące dane w tej kwestii przynoszą badania wykonane przy współudziale grupy studentów Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Z danych dotyczących wybranych aspektów dotyczących problematyki spójności społecznej wynika, że w trakcie edukacji sformalizowanej na przestrzeni od szkoły podstawowej do studiów wyższych łącznie, tylko około 20% respondentów zetknęło się z problematyką spójności społecznej oraz projektem Strategia Europa 2020. Z kolei około 75% badanych deklaruje satysfakcję z bycia obywatelem Unii Europejskiej, ale tylko około 5% aktywnie uczestniczyło w inicjatywach na rzecz spójności społecznej. Wyniki przedmiotowych badań zilustrowane są na wykresie 1.

Rys. 1. Wybrane aspekty aktywności dotyczącej spójności społecznej w sformalizowanym systemie edukacji (opr. własne)

Zaprezentowane na wykresie 1 dane wskazują, że większość badanych nie zetknęła się w trakcie edukacji sformalizowanej z problematyką polityki spójności społecznej realizowanej w UE. Mimo to znacząca większość respondentów wyraża satysfakcję z bycia obywatelem UE, chociaż w znakomitej większości nie angażuje się bezpośrednio w inicjatywy na rzecz spójności społecznej.

Przedstawiona powyżej sytuacja wskazuje, że organizatorzy programujący proces kształcenia – elity intelektualne w niedostatecznym stopniu doceniają dominującą w UE narrację w zakresie

polityki spójności, a tym samym nie uczestniczą w pełni w realizacji tego przedsięwzięcia. Nie spełniają zatem oczekiwań dedykowanych elicie intelektualnej.

W tej sytuacji można odnieść się do ważnej kwestii - sposobu odpowiedniego formowania elit intelektualnych. Ta niezwykle złożona problematyka jest ciągle otwarta na szeroką debatę. Interesującą propozycję w tym obszarze zaprezentował J. T. Gatto – amerykański pisarz i nauczyciel, w odniesieniu do kształcenia elit. W swoich rozważaniach wyróżnił warunki, którym musi sprostać aspirująca do elity osoba. Są to :

- samopoznanie, obejmujące rozległą wiedzę na temat środowiska, z którego się wywodzi, jego zasobów kulturowych i wynikających stąd ograniczeń osobowych,
- dogłębna wiedza historyczna, w tym wiedza na temat historii polityki i kultury, a także historii pracy, nauki i techniki,
- znajomość fizycznego otoczenia w tym geografii, botaniki, zoologii, chemii i fizyki,
- wystarczająco duża wiedza o świecie pracy,
- filozofia i psychologia ludzkich relacji,
- wiedza o wyzwaniach życia człowieka dorosłego na każdym jego etapie.

Tak szeroki zakres wiedzy i kompetencji stanowi niezwykle wymagające wyzwanie dla osoby aspirującej do podjęcia próby zrozumienia świata, w którym żyjemy i który przyszło nam tworzyć. Jednocześnie w swojej projekcji J.T. Gatto nie uwzględnia charakterystycznych dla współczesności sposobów wywierania wpływu na ludzi w postaci agresywnych technik manipulacji powszechnie stosowanych w sieci. Szczególnym przypadkiem takiej socjotechniki jest ekstremalna forma wywierania wpływu społecznego za pomocą mechanizmów rozpoznanych w ramach psychologii społecznej i określana, jako *pranie mózgu*. Technika ta polega na usunięciu z umysłu trwałych przekonań w celu zastąpienia ich innymi poglądami. Szczególnie groźne ze względu na masowy zasięg jest manipulacja w sieci. Internet bowiem umożliwia błyskawiczne replikowanie i rozpowszechnianie także informacji fałszywej tzw. *fake news*. Skuteczność takich oddziaływań jest pochodną naszych skłonności do automatycznego, szybkiego i spontanicznego działania, cechującego się, niewielkim wysiłkiem poznawczym i pochopności w podejmowaniu decyzji, trudności z uchwyceniem wykładniczo przyrastającej ilości informacji oraz ograniczeniami w zakresie kompetencji komunikacyjnych. W tej sytuacji sposobem ochrony przed tego rodzaju zagrożeniami jest osiągnięcie dojrzałości emocjonalnej i społecznej jako efektu procesu rozwojowego jednostki. Wyraża się to w umiejętności kontrolowania swoich reakcji emocjonalnych oraz przyswojeniu kompetencji społecznych, w tym kompetencji komunikacyjnych umożliwiających efektywne funkcjonowanie w środowisku. Ważne w tym kontekście jest także uformowanie postawy asertywnej wyrażającej się w umiejętności wykorzystywania swojego potencjału i pojawiających się szans, a także odporności na zewnętrzne naciski bez konfrontacji z innymi ludźmi. Wszystko to sprawia, że tradycyjnie rozumiane elity intelektualne tracą przypisywaną im siłę oddziaływania. Użytkownik sieci przestał być biernym zakończeniem, a stał się węzłem gęsto uformowanej sieci. Kontakty w ramach tworzonych on-line sieci społecznych odgrywają w ich wzorcu zachowań rolę większą niż kontakty bezpośrednie. Ta nowa pozycja użytkownika sprawia, że w życiu internauty nie to jest ważne, co wiemy, ale to, kogo znamy, a status internauty określa liczba *postów* i *like'ów* na jego koncie internetowym.

WNIOSKI

Zaprezentowane wyżej rozważania obejmują dość wąski zakres problematyki związanej z kształtowaniem i funkcjami elit w zbiorowościach ludzkich. Skoncentrowanie się na elitach intelektualnych z pominięciem ich związków z innymi grupami wiodącymi, w tym politycznymi, gospodarczymi czy też reprezentującymi kręgi kulturalne jest zasadniczym ograniczeniem prowadzonych rozważań. Niemniej jednak wydaje się, że tradycyjny i utrwalony w powszechnej świadomości obraz elit musi być zweryfikowany w obliczu dokonujących się przemian wynikających z procesów globalizacji i będących ich siłą motoryczną technologii IT. Nie sposób przy tym pokusić się o formułowanie wniosków o bardziej generalnym charakterze. Można jedynie przyjąć, że w

obliczu zachodzących zmian jakościowych w otoczeniu współczesnego człowieka uwaga reprezentantów elity intelektualnej powinna być skupiona na edukacji ukierunkowanej na radzenie sobie w dynamicznie zmieniającym się środowisku i rozwiązywaniu globalnych problemów.

LITERATURA

- [1] von Beyme K.: Współczesne teorie polityczne. Scholar. Warszawa 2007
- [2] Bobryk J. Homogenizacja, automatyzacja i eksterioryzacja. Wpływ technologii informatycznej na przebieg i organizację procesów poznawczych człowieka. W: Filozofia Nauki, Rok VI, 1998, Nr 2(22)
- [3] Gatto J.T.: "What is an Education?" - ELITE CURRICULUM
- [4] Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej
- [5] Lasch Ch.: Bunt elit. PLATAN. Kraków 1997
- [6] Mercier E.: W „REVUE DES DEUX MONDES” z 15.11.1928 r. „Reflexions sur l’elite”
- [7] Społeczeństwo informacyjne, red. J. Papińska-Kacperek. PWN. Warszawa 2008

THE INTELLECTUAL ELITE IN A SOCIETY DOMINATED BY IT TECHNOLOGIES

Sikora Jan

assistant professor at the Department of Work
Pedagogy and Andragogy - Institute of Pedagogy at the
Academy of Special Education Maria Grzegorzewska in Warsaw
ORCID ID: 0000-0003-3096-6765
jan.sikora@interia.eu

Summary. The subject of the article touches upon social aspects of the functioning of elites in a society dominated by digital technologies. The author’s attention is focused on intellectual elites and their significance for the community.

The article analyzes the meaning and role of intellectual elites in a world dominated by IT technologies. Due to the multifaceted nature of the discussed phenomenon, attention is drawn primarily to the need for an interdisciplinary approach to the issues raised, taking into account its psychological, sociological and pedagogical references. The author analyzes the real possibilities (impossibilities?) of such elites’ acting and influencing societies operating in the reality of the web, dominated by the content generated by bots and abundant in fake news, and draws attention to the role of proper education focused on the development of critical thinking and content selection. The results of exploratory research with the participation of students of the Academy of Special Education in Warsaw provide an empirical illustration of the considerations contained in the article. The studies were focused on the examples of the involvement of intellectual elites in shaping attitudes helping solve vital problems of contemporary human societies.

The research results indicate that the modern intellectual elites meet the expectations placed in them only to a limited extent, and the traditional image of the elites, established in the general consciousness, must be verified in the face of the ongoing changes resulting from globalization processes and IT technologies being their driving force.

Keywords: intellectual elites, social functions of elites, IT technologies, elite formation, society dominated by IT technologies.